

1925 чылдың август 31-де
үлүш эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№17
(18604)

2015 чылдың
февраль 17
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

АК ЧОЛДУГ ШАГАА-БИЛЕ!

Депутаттың ажил-албаны

Онзагай Бүрен-Хем

Тываның соңгу-чөөн талазында Каа-Хем — хөй чурттакчылыг улуг кууннарның бирээзи. Он дөрт сумуларында 12 муң бир чүс ажыг орус, хакас, кыргыз, хакас, узбек дээш, оон-даа өске нация чоннар чурттап арат. Көдээ ажыл-агый талазы-биле чылдан чылче мал бажының саны ар. Көдээ ажыл-агый талазы-биле чылдан чылче мал бажының саны ар. Көдээ ажыл-агый талазы-биле чылдан чылче мал бажының саны ар.

Кожууннуң социал-экономика хөгжүлдизинге ТР-ниң Дээди Хурааның депутаты Юрий Валерьевич үлүг-хуузу кирип, улуг идигни турар дээрзин каа-хемчилер чоргаарал-биле чугаалаар болду. Бо турат соңгулдага кожунуң мурнундан ийи удаа чоннуң үнүн хөйү-те чаалал алгаш, амгы үеге чедир оларның-биле сырый харылзаалыг ылдал турар.

Бо чылдың февраль 5-те Юрий Кара-оол Бүрен-Хем суурга ажил-ал-ының аайы-биле уруглар садынга, көдээ Культура бажыңыга болгаш олазынга чораан. Кайы ырактан көскү, суурнуң аян-шинчизин каас-турар бичии чаштарның «Хүнчүгеш» уруглар садынга чедип, амгы идалы-биле танышкан. Уруглар садының ийи каът бажыңын чаартып, италдыг септелгени чоруткан база чаа дериг-херексел-биле дерит-гени чараш-даа, көрүштүг-даа. Амгы үеге 98 бичии чаштар чылыг, ык уруглар садында хаара туттунган. Уругларның бо албан черинде башкы амгы үениң негелдизинге дүүштүр чеди угланышкын-биле ылдал турарын анык эргелекчи Алена Куулар таныштырды. Депутат иилериниң ойнаар, удуур өрээлдерин кезип көргөш, чылыг бе, чырык ойнаарактары кандыг-дыр, ам-даа херек-тир бе дээш, оон-даа өске ырыгларны сагыш човап салып-ла турду. Кол кичээнгейни чаштар гаш өг-бүлө айтырынынч угулдурун депутат сагындырды.

Суурда чоннуң чыгыр одаа — чаартыганын Культура бажыңы-гем, чырык, танчылаар болгаш көрүлдө залдарлыг, арыг-сили-и талазы-биле чүгээр байдалда. Элзэн улуг өрээлде чадыг-и-биле аар атлетиканың дериг-херекселин оолдар боттары ба-и-нарындан чыып, эккеп турарын клуб директору демдегледі. (Уланчызы 3-кү арында).

Тыва культура төвү кадында кызыгаарлаттыг аргаларлыг уругларга утунниктерни эрттир-ринге белен.

Мунчу аарыглыг (ДЦП) 25 уруг бо хонуктарда Үндезин Тыва культура төпке ак чолдуг Шагаага тураскааткан утунникке барып чораан. Уруг-ларга болгаш оларның ада-иезинге байырлалды Ирина Казанцеваның баштааны-биле Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының комитеди болгаш Игорь Көшкендей директо-рунун баштааны-биле Тыва культура төвү организаастаан. Бичии чорук ки-жилерин депутаттар, эки турачылар болгаш мэрияның социал политика департаментизиниң ажылдакчылары чедирген. Бирги каъттан кол залын-че уругларны мындыг сорулгаларга кылдыгган тускай лифтиге көдүргөн. Ол херекселди культура төвү шапта-раазын чок байдалды тургузарының республика программазының ажыл-чорудулгазында чоокта чаа алган.

Ада-иелер ажы-төлүңге чараш на-ционал платкелерни, чеңи-чоктарны кедирген. Төптүн фойезинге бичии кызылчыларга «ак чемниг» столду делгээн. Оолдар, уруглар хан, дал-ган, чөкпек, манчы, хуужуурларны улуг күзел-биле чиген. Сайгарлыкчы Ульяна Хомушкү божадан кылган тыва «мороженоезин» сонургаткан. Ол сүттен кылган янзы-бүрү аш-чегин делгээн. Ульяна бодунуң мун-чу аарыглыг огу Аюшту утунникке эккелген.

(Уланчызы 4-кү арында).

«Чаа сылдыс»

Февраль 14-те «Звезда» телеканалга «Чаа сылдыс» деп бүгү-россияның ыры-хөг-жүм конкурсузунун баштайгы туру болуп эрткен. Аңаа Тываның төлээзи көк торгу эгиннээштиг, тыва бөртүг Алек-сандр Куулар Queep бөлүктүн делегейде сураглыг ырызын хөөмей-сыгыт ая-нын кирип тургаш, онзагай чараш күүсеткени көрүкчүлери болгаш жюрини шуут кайгадыпкан.

Конкурса Россияның регионнарындан 85 шыырак дээн күүседикчилер киришкен болгаш олардан Александр Куу-лар жюриниң 100 балл үнелелин алгаш, дараазында турга киржир эргени чедип алган. Жюриниң даргазы Максим Ду-наевский оон ыры-хөгжүмнүн амгы үениң чаа угланыш-кыннарын бир янзы, онзагай көрүш-биле күүседилгезин мактап демдеглээн.

Тываның төлээзи Александр Кууларга «Чаа сылдыс» кон-курса төлөптүг черни ээлээринге чаңгыс чер-чуртуугларының смс-бадылаашкыннары кончуг дузалап болур.

Бистиң корр.

Тожу кожуунда

ЭМЧИ ШИНЧИЛГЕЗИ

Февраль 9-та ыраккы Тожу кожуун-нун чурттакчыларының диспансериза-циязын эрттирери-биле эмчи бригадазы чедип, 18 харга чедир уругларны шин-чээн.

Оларның аразында бүдүн өскүс база чуртталганың нарын байдалыга тава-рышкан уруглар база кирген. Эмчи бри-гадазы Тоора-Хем, Ий, Адыр-Кежиг, Ий санаторлуг школа-интернадының, шко-лалар, уруглар садтарының уругларының диспансеризациязын эрттирген.

Оон аңгыда ол-ла хүн республиканың туберкулезка удур диспансериниң көжүп чоруур флюороаппарады база келген. Дис-пансериниң эмчилери 12 харден өрү назылыг чурттакчы чоннуң хөргөн тырттырып хынаан. Көжүп чоруур флюороаппарат кожууннун шупту сумуларын эргий кезири. Кожууннун төп эмнелгезинде флюороаппарат чок бол-ганы-биле тожуларга республиканың туберку-лезка удур диспансериниң келгени улуг дуза-лыг болгаш эптиг дээрзи билдингир.

«ШАГААНЫҢ КАДЫНЫ-2015»

Февраль 15-те Адыр-Кежиг суурга В.С. Тамдын-оол аттыг Культура бажы-ңыга «Шагааның кадыны — 2015» деп мөөрейни сумунуң херээженнер чөвү-лелиниң улуг назылыг активчизи Улья-на Чажынмаевна Бараан уштап-баштап эрттирген.

Аңаа 40 хардан 70 харга чедир Бараан фамилияның херээжен эдилекчилери ки-ришкен. Мөөрей 3 чадага эрткен: таныш-тырылга; өг-бүлениң ынак чегин белет-кеп бараалгадыры; национал идик-хептиг сценаже үнүүшкүн. «Шагааның кадыны — 2015» — Оксана Бараановна Бараан, «Ал-дын кадын» — Людмила Коловна Чигжит, «Мөңгүн даңгына» — Роза Донгаковна Чат олар төлөптүг болган. Оон аңгыда «Бажы-ның эң эки ээзи — эң эки ава», «Тергин на-ционал костюм», «Тергин салым-чаяан», «Көрүкчүнүн сонургалын чаалал алган ка-дын» деп номинацияларның тиелекчилерин демдегледі, суй белектерни сөңнээн. Куль-тура бажыңының фойезинге «Адыр-Кежиг-ниң херээжен чону» деп солун фото-дел-гелгени база организаастаан.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Улуг Тиилелгениң

Аъш-чем болгаш эмнер өртээ- хыналдада

Тываның сандараашкына удур комиссиязы кол, чугула херектиг аъш-чемниң болгаш эмнерниң өрттээ хыналдага алган.

Дөрт эң улуг аъш-чем садыгларына организастаан хыналдаларның үезинде чамдык барааннарның, чижээлээрге, дагаа эднин, дагаа чуургазы, кырлыг-каранын, быштак, хоюг чигирниң өрттээ 30 хуу өскени тодараттырган. Ол дугайында регионнуң Баштыңы Шолбан Кара-оолдун даргалааны-биле эрткен сандараашкына удур комиссияның хуралына экономика сайыды Елена Каратаева дыңнаткан. РФ-тиң Президентиниң 2014 чылдың август 8-те «Россия Федерациязының айыыл чок чоруун хандыраар сорулгалыг чамдык тускай экономика хемчеглерин ажылгаарының дугайында» №560 Чарлыын езугаар хыналдаларны чоруткан.

Прокуратура оларга сагындырылганы берген.

Кызыл хоорайның Прокуратуразының, Тыва Республиканың

Экономика яамызының база Тыва Республикада Росхергелелхайгаарал эргелелиниң, Россияның Монополияга удур федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелиниң болгаш Тариф албанының демниг рейдилери-биле өртектениң мониторингин үргүлчү чорудуп турар дээрзин сайып дыңнаткан.

Республиканың алтека четки-зинде эмнер өртектениң мониторингиниң дугайында кадык камгалал сайыды Орлан Донгак дыңнаткан. Кол бөлүктүн эмнеринге керээлери эрткен чылдың декабрь айда садыглаашкын болгаш чагыларның түннелдери-биле чарган, өртектени эде көөрүн хандырыкчылар амдыызында кылбаан дээрзин ол демдеглээн.

Шолбан Кара-оол өртектениң доктаамал мониторингиниң эргежок чугулазын демдегеп, өртектен политиказын таарыштырар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни алырын хуралдың киржикчилеринге дааскан.

Тываның 11 бүдүрүлгези шылгараан

2014 чылдың түннели-биле Тыва Республикадан 11 бүдүрүлге делегейниң «Эң эки барааннар болгаш ачы-дуза-ГЕММА» конкурзунун түннел кезээнде кирген болгаш Россия Федерациязының 48 регионнарының компаниялары-биле лауреат ат дээш демисежи эгелээн.

Чурттуң 49 субъектилериниң 800 ажыг организациялары эрткен чылын бүдүрүп турган бараанының болгаш ачы-дузаның шынарының деңгелин тодарадыры-биле хамаарылга чок эксперт үнелелин чедишкенин эрткен. Ол компаниялар делегей конкурзунун шиллелге үе-чадазының дээди шаңналы «ГЕММА»-Алдын медальдарга төлөпиг болганнар.

Амгы үеде ол бүдүрүлгелер төлөвилелдин түннел кезээнге боттарының регионнарын төлээлеп турарлар, оон түннелин 2015 чылдың апрельде «ГЕММА» конкурзунун лауреаттарын шаңнаарының байырлыг езулалына чарлаар. Ол хемчег чаңчыл езугаар Новосибирск областың Чазак бажыңыга болуп эртер.

Тывадан аңаа «Зонт» КХН; Чечек Дембиловна Монгуш ХС; «Тоджатур» аян-чоруктар агенттели» КХН; ТР-ниң «Бай-Тал» КУБ; «Тыва Республикада хамааты тудугуну, хоорайлары болгаш

суурларны планнаарының болгаш тударының төлөвилел институту» ААН; «Айти-Юнивер» КХН; Н.В. Адоньева ХС («Чечектер оранында» чечек салоннарының четкизи); «Вита-Дент» КХН; «Аржаана-фарм» КХН; «Алдар» КХН; «Чербинин арга-арыг өзүмнери» көдээ бүдүрүлге кооперативи киржилер.

Төлөвилел дугайында тайылбыр:

Делегейниң «ГЕММА» конкурзу 2002 чылдан бээр ажылдап келген болгаш оон садыг кылыр девискээрин делегейниң 64 чурттары ээлеп турар. Төлөвилелге КНО-нуң эксперти эрге-байдалды тывыскаан болгаш бүдүрүп турар барааннарының болгаш чедирип турар ачы-дузаның эң бедик көргүзүлгери-биле ылгалып турар бизнес адырының организацияларын илередип тыварынче угланган.

Россияда «ГЕММА» төлөвилелин күрүне деткип турар, ол Сибириниң федералдыг округунда шынарның албан-езуунуң конкурзу болбушаан, оларның сонуургалдарын бистин күрүневистин иштинге-даа, даштыкыдаа нептередири-биле конкурска киржиш шыдаар бүдүрүлгелерни илередип тывар чер болуп турар.

Өртке удур сагындырыг

Хоорай чурттакчылары бажыңнарында электри-биле чылыдар херекселдерин хөйү-биле ажылгап турарындан өрт айылының болуп турар чылдагааны моон үнүп турар.

Чүгле Кызыл хоорайда 2015 чылдың январь 1-ден февраль 10-га чедир 33 өрт болган, оон иштинде 11 автотранспорт, 22 хуу болгаш хөй аал чурттаар бажыңнар өрттенген. Оон түннелинде 4

кижи когараан, 2 кижикемдээш-кин алган. От-көске хамаарылга чогуңдан мындыг айыылды чурттакчылар боттары тургузуп турар.

Ынчангаш чурттакчы чонга дыңнадырывыс болза, бичии уругларны, кырганнарны айыылдыг девискээрден дораан чайладыр, бир эвес өрт болу берзе, ол-ла дораан өрт черинче долгачар — 01; 2-32-78; мобиль.тел. — 112; бажыңнарыңарда электринде коштунган херекселдерни болгаш газты дарый өжүрүп туруңар, өрттүн үнген дөзүнче сугдан чажыптыңар, ыштыг, муңгаш чер иштинге аксы-думчуунарны өл пөс-биле дуглап алыңар.

Бир эвес өрт айылы болу берзе, «101» болгаш «112» база соталыг 8-394-22-2-31-42; Кызыл хоорайның чаңгыс аай диспетчер албанының 8-39422-2-31-42; 2-12-22 телефоннары-биле харылзажыр.

ЖУКОВ МАРШАЛДЫҢ ДУГАЙЫН ООН АЙТЫРГАН

Фронтучуларны дарый дуза дилеп кыйгыртыр херекселдер-биле хандыраар ажыл эгелээн.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол февраль 13-те ол ажылды боду эгелээн, Кызыл хоорайның төвүнде чурттап турар 92 харлыг фронтучу Наталья Ивановна Масловага ол чедип келген. Телефонну канчаар ажыл-лаарын Чазак Даргазы хоочунга билдингир кылдыр тайылбырлап берген. Фронтучу угбай телефонну сээнин басыптарга, оператор дораан харылап келген. Ону көргөш, угбай өөрүшкүлүг каттырган.

Телефонну бүгү тала-биле өөренип көргөш, баштай боду эмненирин оралдажырын ол дыңнаткан, оон хоржок болза, чүгле ынчан эмчилерни кыйгыртыр. Эржежок чугула апарган таварылгада чаа херекселди ыяап ажылгаарын Шолбан Кара-оол аңаа сүмөлээн.

Назы-хары улгады-даа берген болза, Наталья Ивановна шимченгир хевээр. Бодунуң ажыл-амыдыралының дугайында аажок солун кылдыр чугаалап, эрткен коргунчуг дайын дугайында сактышкынын аалчыга төөгүп берген.

Фронтучу угбай Ульянов областың Теренгуль районунуң Борма суурга төрүттүнген. 1943 чылда телеграфист-харылзаачыга өөренип алган. 1943 чылдан 1946 чылга чедир Белорус болгаш Украин фронтучуларына шериг албанын эрттирген. Германияга база харылзаачы болуп турган, 1945 чылда ол хүлээлгезин Японияга уламчылаан.

«Дайын үезинде дыка-ла аар-берге турган—деп, ол республика Баштыңына чугаалаан.—Ынчалза-даа шыдажып үнген бис. Японияга харын чүгээр турган. Дайындан 1946 чылда эеп келгеш, дыка-ла өөрүп хөглээн мен. Делегей дыка эргим, чараш көзүлгөн. Өгленин безин күзевейн турган мен, авам мени албадапкан. Хомудалым чок. Авам черле шын чүве кылыр кижик. Иезин кижик дыңнаар чоор. Өм ээзи Александр эки кижик турган. Ол дайынга бүгү боду балыгланган, оон ооргазында балыгларның хөйүн канчаар. 36 чыл бурунгаар ол мени бо оранга каапкан. Уругларывысты харын кады өстүрүп ап четтигип-

кен бис. Мээң аныак чылдарымда дайынга киржип чораан кыстар-биле өгленирин оолдар дыка күзээр турган (каттырган), чүге дээрге оларны бергелерни көрүп эрткен деп санаар. Мээң авамның үш оглу, үш акызы, чаңгыс уруу мен — шупту дайынга киришкен бис. Эр улус-биле бир деңге дайылдажыры кыс улуска берге болбайн канчаар, дөмей-ле шыдажып турган бис».

Шолбан Кара-оол фронтучуну улуг сонуургал-биле дыңнаан. Хөй-ле айтырыгларны салган.

— Наталья Ивановна, Жуков маршалды көрдүңер бе?

— Көрбөс боор бе.

— Кандыг кижик-дир: улуг-шырак бе?

— Чок, ырбыска.

— Ырбыска? Чогум боду кадыг-шыңгы кижик-дир бе?

— Үргүлчү чүгүрүп чоруур кижик-дир ийин. Ынаар халыыр, бээр маңнаар. Телеграфка бир хүнде үш удаа суг маңнап кирип кээр. Ону көөрүн көргөн мен, чугаалажып көрбээн мен. Чай чоктур ийин.

— Солун-дур оо. Шак ындыг кижилер-биле дайынга тирилгени чедип алган-дыр силер.

— Бергези-ле кончуг болган.

Шолбан Кара-оол Наталья Ивановна-биле Украинаның мурнуу-өөн талазында байдалды, Минскке «норманд дөртүнү» чугаалажышкынын сайгарганнар. Бот-боттарын өлүржүр дайынны соксадырының чугулазын олар иелээ демдеглээн болгаш февраль 15-тен эгелеп дайын соксай бээр дээрзинге идегелин илереткеннер. Наталья Ивановна камгалал сайыды Сергей Шойгунуң дугайында сонуургал айтыргаш, бүгү-ле чедишкенин аңаа күзээн.

Фронтучуга кандыг дуза херегиниң дугайында республика Баштыңы айтырган. Оон бажыңының бирги кадынга чаа магазин ажыткан соонда магазинниң эжиниң дээвири оон соңгаларын дуглай бергенинге хомудаан.

— Ам соңгадан кудумчуда кижилерни көрбөс апардым, кажан чон көөрүмге сеткилге өөрүнчүг чүве.

Ол айтырыгны ыяап шийттирээрин Шолбан Кара-оол аазаан,

садыгның дээвири эде катар, ынчан кудумчу аңаа апаар.

— Черле ынчаш, Наталья овна, херек апарза менче дугуңар, дузалаарын кы мен.

— Долгаар мен, дуза чедилер бе?

— Ыяап чедирер мен.

Эки хүлээп алганы бис солун чугаазы дээш өөрүп тирген Шолбан Кара-оол Наталья Ивановнага илереткен, мындыг шимченгир, чуга болуп хевээр артарын аңаа күзээн. Дорт харылзажып тур дугуржуп алганнар.

Наталья Ивановна «Германияны тирилгени д» «Японияны тирилгени д» «Дайынчы ачы-хавыязы д» деп медальдар-биле шаңнаткан.

Ада-чурттуң Улуг дайын тирилгениң 70 чылының 6-зунде Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол дайынның бүгү чуннарын дүрген дуза дилениң сээниг мобил телефон-биле хандыраар даалганы форматизация болгаш харыямызынга дааскан дээрзин гындыраал. Харылзааның девискээринде ажылдап операторлары ол саналдык кээн болгаш ындыг арганы алакчыларга тывыскааннар. Дуза кыйгыртыр тускай тургуз «Енисейтелеком» ХАН, «М ААН», «Вымпелком» ААН бол «Мегафон» ААН тускайлаан. Ол дээрге демир-дузак ажыл харылзааның база бир хевдир, ону эмчи кыйгыртырда, галал бүдүрүлгелеринге бол эрге-хоойлу камгалаар оранга дыңнадыг чедирерде ажы турар. Фронтучу тускай сээ басыптарга, ол дораанна оператор-биле коштуна бээр. Фоннун экраны улуг болгаш кыыштарда бижээн саннар у тода.

Ада-чурттуң Улуг дайының 26 хоочунунга дүрген дилээр баскыштыг телефонны тыпсыр. Специалистер фронтучуларга өөредилгени эртти болгаш ону ажылгаарының а ларын айтып бээр.

ТР-ниң парлалга албаны.

“ТЫВА АЪШ-ЧЕМНИҢ ЭҢ СҮҮЗҮНҮҮ”

деп Шагаа байырлалына тураскааткан чараш мөөрейни Кызыл хоорай мэриясы чарлаан.

Февраль 19-та В.Көк-оол аттыг Национал театрың фойезинге хүндүс ийи шакта Кы-

зылдың девискээринде хөй-ниити чөмненилге черлери ажыдып алган хуу сайгарлыкчылар болгаш юридиктиг эргелиглерниң кылып-бүдүрүп турар аъш-чеминиң дээжизин делгээн конкурс эгелээр.

Мөөрей ийи негелделиг чөмнерниң үш аңгы хевирден тургустунган дүштеки (бизнес-ланч); тыва аъш-чеминиң нюзунуң чөмөк-төлөвилели. Дүштө чөмгө чүнү кирип болурул? Муну дугаар, далгандан кылган чөм башай азы өске-даа суксун. Ол чөмниң өрттээ 150 рубльден аш болур ужурлуг. База бир сол талазы — тыва чөмнер чуртта кайы-даа черинге чорааш саат кылып алыры-биле база канда даа омакшылдыг чоннарга таажыр, чаагай болурун чедип асорулгалыг. Аъш-чемни көрүштү амдангы кылдыр белеткээш, чөм-мергени-биле чонга тандытырган тиелекчилерни дипломат болгаш өртектиг белектер маңа турар.

Бистин корр:

Онзагай Бүрен-Хем

(Тыңуу. Эгези 1-ги арында.)
Кандыг-даа ажил-агыйга четпес-тер черле турар, Юрий Валерьевич культура ажилдакчыларының четпес ажилдарына арга-сүмезин бергеш, ону дарый эдип ал турар-сүмеледи. Спорт залында анык-бүрү маргылдаалар үргүлчү эртип турар. Удавас болур Шагаа байырлалына белеткенип эгелей бергенин база культура-массалыг болгаш спортчу хемчеглерни эрттирери планда көрдүнгенин анык удуртукчу чугаалады. Бүрен-Хем суурнун анык-өскени хостуг үзүн клубка эрттиреринге ынак. Хол бөмбүү, хүреш, стол теннизи дээш спортчу оюннарда суурнун оюн база хаара туткан.

Бүрен-Хем школазында шеп-патриотчу кижизидилге ажилдарынче улуг кичээнгейни док-аамал салып турар. Школань спорт залына кире бээрге-ле, аңгыс аай ак хептерлиг уруглар, оларду улустун кичээнгейин хаа-а тутуп алган. Уругларның со-уургалын оттурган оюн — каратэ екциязының кичээлдери ол. Бо журажылгага кожунун, суму-ун удуртукчулары, афганчылар, ашкылар, ада-иелер, өөреникчи-ер чыылган. Чаңгыс аай хептиг олар, уруглар чыылганнарга аразының каш аргазын көргүс-үлөр. Каратэ секциязы эрткен ылын болуп эгелзэн. Уругларга о спорттун нарын аргаларын дээ-и категорияның тренери, спорт атери Хүреш Хууракаевич өредип турар.

Бо хире эвээш үениң дургу-уда улуг маргылдааларга ди-ки-биле кирип эгелзэни база уругларның шаңнал-макталдыг эрлерин ээлеп турары өөрүнчүг-ренир башкынын ажилында эвес хуусаада чедиинкинер кстүп келгенин Юрий Кара-ал байырны чедирип, моон-даа

ланып турду. База үлүг-хуузу кирип турар идепкейжи бүрен-хемчилерге өөрүп четтириш-кинниң бижини ТР-ниң Дээди Хуралының депутады берген. «Биске үргүлчү деткимчени көргүзүп чоруур депутадывиска өөрүп четтиришаан, Каа-Хем-ниң шупту школаларына кара-тэ секциязын тургусчул бээрин Юрий Валерьевичтен дилеп тур бис» — деп, Каа-Хем кожунун чагырга даргазы Алексей Чалан-оол онзалап чугаалады.

«Бүрен-Хем — онзагай суур-ларның бирээзи. Чону кызымак, ажил-ишчи, ногааны тарып турар, спорттун тергиннери база өзүп орат, ТР-ниң үрер хөгжүм оркестриниң артистериниң мунар айттары база мында. Мал-маганы чылдың-на өзүлдеги, алдарлыг малчыннар, арааттарның кадарган малы хову-шөлде арбын. Шериг-патриотчу кижизидилге ажилын-че кол кичээнгейини угландырган. «Дайынчы акы-дуңма» организа-циязы-биле сырый харылзаалыг, демниг ажилдап турар. Афган болгаш чечен дайыннарының хоочуннары-биле удаа-дараа журажылгаларны эрттирип турар. Чүрек-Дөргүн аржаанында уругларны дыштандыраары-биле лагерни 2 чыл бурунгаар ажит-тывыс, эрткен чылын 60 уруг дыштанган, бо чылын лагерь ажилын уламчылаар» — деп, ТР-ниң Дээди Хуралының депутады Юрий Кара-оол онзалап демдег-лзэн. Оларга улаштыр бүрен-хемчилер ажил-чорудулгазын таныштырды:

Ирина Ховалыг, Бүрен-Хем суурнун чагырга даргазы: «Бүрен-Хем суур бир муң ажыг чурт-такчылыг. Төрзөн черивистиң дел-гемнери мал тударына болгаш ногаа тарып өстүреринге кончуг таарымчалыг. Картофель, капу-с-

Тываның Чазаа болгаш депута-дывис деткимчени көргүскен. Бистерге таарымчалыг байдалды тургузуп бергенинге өөрүп турар бис. Тарылга үези эгелзэрге, кы-лыр ажылывис хөй, ногааны та-рыыр, чайладыр суггарар, күзүн дүжүдүн ажаар, ону шыгжаар, аай-дедир садып-сайгарар дээш ажил хөй. Бүрен-хемчилерниң ажаал алыр дүжүдү чылдың-на дыка хөй болур, ону болбаазы-раткаш, тускай саваларга куткаш садар дээш ажилды чорудуп турар бис».

Сергей Лопсан, Бүрен-Хем школазының директору: «Бистиң школада 172 өөреникчи, 26 баш-кы эртемниглер бар, ооң иштинде эр башкылар саны чеди. Уруглар-ны тос аңгы угланышкынын сек-ция, бөлгүмнерде хаара туткан. Каратэ секциязы эрткен чылын Юрий Валерьевичиниң саналы-биле боттанып эгелзэн. Каратэниң янзы-бүрү аргаларына 35 уругну тренер башкы Хүреш Хуурака-евич өредип турар. Уруглар улуг маргылдааларга киришкеш, ме-дальдарны эккеп эгелей берген. Оон аңгыда база бир чедиинки-нивис «Тере-Хөлдүн чалгылары» мөөрейинге чылдың-на баргаш, шаңнал-макталга төлөпиг болуп турары өөрүнчүг».

Светлана Дамба, арат: «Мен хүндүлүг дыштанылгаже үнгүже чагырга даргазының ора-лакчызына ажилдадым. 2006 чылдан эгелеп мал ажилынче шымып кирдим. Ам бо хүнге чедир мал өстүрүп, арат ажилын тудуп тур мен. Оон аңгыда капу-с-та тарыыр, ногаа өстүрер ажи-лым база бар. Тываның Чазаа меңээ ажилымга дөгүм болзун дээш мал ажилына хереглээри-биле техника бергенинге өөрүүр мен. Бүрен-хемчилер-биле кезээ-де кады, демниг басып турар де-

Өөредилге адырында

1300 ӨӨРЕНИКЧИ КИРИШКЕН

Февраль 17-де Кызыл-га өөреникчилерниң Бүгү-россия олимпиадазының регионалдыг чадазының түңнели эртер. Республи-каның өөреникчилериниң аразына олимпиада январь 14-тен февраль 8-ке чедир уламчылаан.

Республиканың эртем аайы-биле олимпиадалары ТКУ-нун, Тываның тудуг техникумунун, Күрүне лицейиниң, № 2 ортумак школаның, № 5 гимназиязының, № 15 лицейиниң, «Аныяк» өөре-дилге төвүнүн, «Сүбөдей» спорт комплекзиниң баазаларына эрткен. Аңаа республиканың 133 ниити билг өөредилге черлерин-ден 1300 өөреникчи киришкен, ооң иштинден 8 класс — 3 киж, 9 класс — 411 киж, 10 класс — 397, 11 класс — 489 киж. Эң-не хөй командалар Кызылдан 220 киж, Чөөн-Хемчиктен — 112, Ба-рыын-Хемчиктен — 108, Кызыл кожундан 105 өөреникчи кириш-кен.

Олимпиаданың түңнели-биле 128 өөреникчи эң-не хөй балл-дарны алган. Түңнел рейтинг-биле 99 шаңнал алыкчылары база 29 тиелекчини илереткен. Бо чылын тыва дыл, күш-культура, биоло-гия, англи база орус дыл эртемне-ри эң-не нептереңгей болган.

Шаңналдыг черлерге Тыва республиканың лицей-интернады-ның (18 киж), № 15 лицейиниң (13 киж), № 5 гимназиязының (12 киж), күрүне лицейиниң (12 киж) база аграр лицейиниң (10 киж) өөреникчилери тергидеп үнген. Эрткен 2013-14 өөредилге чылының олимпиадазына база-ла бо 5 өөредилге черлери бирги чер

дээш күжүн шенежиپ турган.

Оон аңгыда эки түңнелдерлиг база хөй баллдарлыг уруглар бис-тиң регионну төлээп, Россияның регионнарына эртер олимпиа-даның түңнел чадазына киржир эргени чаалап алган. Түңнел чадааның тиелекчилеринге дээди өөредилге черлеринче киреринге тускай эргелерни тыпсыр.

Олимпиада тиелекчилериниң эки белеткели дээш Тыва Рес-публиканың лицей-интернады-ның математика башкызы Ирина Николаевна Биче-оолду, ниити билг башкызы Вячеслав Серге-евич Кучугени, тыва дыл болгаш литература башкызы Виктория Валерьевна Монгушту, № 15 ли-цейиниң биология болгаш экология башкызы Елена Александровна Бочкареваны, англи дыл башкы-зы Байлак Чолбаковна Күжүгетти, № 5 гимназияның ОБЖ башкызы Светлана Владиславовна Кара-Салды, күрүне лицейиниң англи дыл башкызы Лариса Джорджев-на Сатты, аграр лицейиниң тыва дыл болгаш литература башкы-зы Лидия Хорагаевна Ооржакты, Хову-Аксы ортумак школазының тыва дыл болгаш литература башкызы Долчанмаа Кыргысовна Кунгааны онзалап демдеглзэн.

Өөреникчилерниң Бүгү-россия олимпиадазы бистиң чуртта эң-не массалыг болуп, аңаа чылдың-на 7 миллион хире өөреникчи кирип турар, олар-ның 5 муң түңнел чадазына чедир кирип турар. База ол ышкыш киришкчилерниң 8 хуу-зу дээди өөредилге черлеринче шылгалда чок кирериниң эргезин чаалап алыры-биле онза.

Бистиң корр.

Хамаатыларның эрге-ажыктарының камгалалында

ШАЛЫҢ ӨРЕЗИН ТӨЛЕТТИРЕРИ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Прокуратура киришкен соонда Тывада күрүнениң автономнуг албан чери 10 миллион хире рубль түңнүг шалың өрезин төлзэн.

«Арга-арыгны өрттен кам-галаарының Тыва баазазы» күрүнениң автономнуг албан черинге хыналда кылгаш, Кы-зыл хоорайның прокуратуразы күш-ажыл хоойлужудулгазының хажыдышкынын илереткен. Ол дээрже албан чериниң 198 ажилдакчызына 9 млн. 848 муң рубль түңнүг шалың акшазын төлөвээни-дир.

Ындыг өрениң тывылган чылдагааны—2014 чылда ар-га-арыгга болган эвээш эвес өрттерниң түңнелинде чарыг-далдарның түңүнү өскенинден акша-хөреңгиниң чок болганы деп, коллективтиң удуртулгазы тайылбырлап турган.

Ол хыналданың түңнелин езугаар албан чериниң удуртук-чузу Орлан Оюнга хоойлужу-дугла хажыдышкынын чайла-дырының дугайында негелдени кириген. Оон аңгыда РФ-тиң Административтиг чурум хажы-дышкынарының дугайында кодекзиниң 5.27 чүүлүнүн 1 ке-зээ-биле — күш-ажыл дугайында болгаш күш-ажыл камгалалының

дугайында хоойлужудулганы ха-жытканы дээш административтиг-чурум хажыдышкынының дуга-йында херекти оттурган, Тыва Республиканың күрүнениң күш-ажыл инспекциязы ону үш муң рубльге торгаан.

Ажил төлөвин чогуур үезинде төлээриниң талазы-биле хайгааралды Тыва Республика-ның прокуратура органнары чо-рудуп турар, 2014 чылда хоой-лунун 2110 хажыдышкынын илереткен, ону чайладырының талазы-биле удуртукчуларга 211 негелдени кириген. Прокурор хайгааралының актыларын сай-гарган соонда албан-дужаалдыг 53 кижиге харысалга онааган, административтиг чурум хажы-дышкынарының дугайында 110 херекти оттурган. Проку-рорлар төлөттинмээн шалыңга хамаарыштыр 1581 негелде бил-диришкенин судтарже кириген. Прокурорларның алган хемчег-лериниң түңнелинде эрткен чы-лын 103 млн. рубль түңнүг ша-лың өрези төлөттинген.

Шалың өрезин төлөттирер талазы-биле ажил бо чылын база үргүлчүлөп турар.

Тансыя ТАС-ООЛ,
Кызыл хоорайның прокуро-рунун улуг дузалакчызы.

Каратэ секциязының спортчулары-биле.

нгаар спортчу чедиинкинер-күззэн. Сибирь федералдыг рутка каратэ маргылдаазына лептиг черни ээлзэн Бүрен-Хем школазының 11-ги класс-ы Белекмаа Даваалайга, 9-ку асстың өөреникчизи Сайнаш Иччатка шаңналды тывыска-лекмаа Новосибирскиге бол-и каратэ маргылдаазына ку-тэ хевиринге 61 деңзиге 18-20 рлыг уруглар аразына 2-ги рни ээлзэн, Сайнаш 3-кү чер-төлөпиг болган. Бүрен-Хем рттуг спортчуларга ада-иези, ашкылары, эш-өөрү чоргаар-

та тарыыр хову-шөлү чаттылып путат Юрий Кара-оол чон-биле чоруй барган. Тарылга шөлүнүн сырый харылзаалыг ажилдап суггарылгазын эде кылырына турар».

Автордан: Бүрен-Хемче сургакчылаашкынын түңнөп ора, ТР-ниң Дээди Хуралының депутады Юрий Валерьевич Кара-оолдун бо кожунун бурунгаар хөгжүлдзине кириген үлүү улуг-дур деп билдим. Найысылал-биле аразында оруктары экижзэн. Кожунун суурларында албан черлериниң тудуглары чаарттыган. Школалары автобустар-биле хандырттыган. Оон-даа хөй ажилдарның боттанып кылдынарына деткип, дузазын көргүскен. Чону дээш, чурту дээш сагыш аарып турар депутаттың ажил-албанын демдеглээри чугула болгаш өскелерге үлөгер-чижек болур.

Анисья ТЮЛЮШ.

Кызыл — Бүрен-Хем — Кызыл.
Авторнун тырттырган чуруу.

ЖУРНАЛИСТЕРНИНҢ ТҮҢНЕЛИ: ТУРУЖУ БЕДИК

Хамааты нинтиелди сайзырадырының фондузунун белеткээни РФ-тиң губернаторларының дээштиг чорунун рейтингизинин сески үндүрүлгезинин медресе-ри-биле танышкаш, «Тыва» телерадиоканалдың журналистери Тываның Баштыңының ол туружу чонунуң санал-оналы-биле кайы хире дүүшкөк болуп турарын тодарадыр сорулганы салган.

Үстүнде адаттыг рейтинг езугаар Шолбан Кара-оол мурнунда турганындан бир баллды немээн. Республика удуртукчузунун бедик деңгелдиг чоруу сөөлгү чылдарда өскерилбээн. Корреспондент Константин Куцевалов политиктериниң болгаш чурттакчыларның ортузунга айтырыг-харыны боду чорудар деп шиттирлээн. «Фондунун парламенттин рейтингизин аңгы-аңгы кылдыр тайылбырлап болур — деп, журналист санап турар. — Ынчалза-даа ажилдап турар губернатор черле эки демдек алыры чугаажок. Шолбан Кара-оолдун бедик рейтингизин дыка хөй кижик бадыткаан, ону ажылынга бодунун бүгү күжүн берип турар деп үнелээннер.

Шолбан Кара-оол федералдыг деңгелге база үрө-түннелдиг ажилдап турар. Тывага байдалды өскертири нарын дээрзин хөй-ниитиниң төлээлери эки билип турар. Айтырыглар бажын ажыг турза-даа, Тыва 100 чылдың юбилейин калбаа-биле демдеглен шыдаан».

Виктор ГЛУХОВ, Дээди Хуралдың депутады:

«Федералдыг тургузулар-биле боттук чугааны Шолбан Валерьевич кылып шыдаан, ооң түңнелинде бистин юбилейлеривиске бедик, ниити-россия эрге-байдалды тыггыска. Чыл санында кандыг-бир байырлап эрттирип турар регионнар чуртта хөй болгай, федералдыг төл бистин республикага дег ындыг улуг дуза кымга-даа чедирбейн турар. Бо дээрже республика Баштыңының ачы-хавыязы-дыр, ол айтырыгларны шиттирлээри аңаа бөдүүн эвес болган».

Тыва дээрже дотация ап турар регион дээрзин корреспондент демдеглээн, ындыг турбуже инвестиция ону сонуургап турар, чүге дээрже минерал чиг эди, ооң иштинде энергетиктиг хөмүр-даш мында четчир. Ону

республика шигээди ап турар. Ол чүлдү Шолбан Кара-оолдун чединишкини деп санап болур. Чамдык четпестер база бар, ону Тываның Баштыңы чажырбайн чугаалап турар.

Ирина САМОЙЛЕНКО, Дээди Хуралдың даргазының оралакчысы:

«Шолбан Валерьевич аажок ажык кижик. Ол өөрүнчүг-даа, нарын-даа үелерде бодунун чону-биле кады чоруур. Таваржып чоруур бергелерин база чажырбас. Ооң ажилдап турары кандыг-бир төлөвилели бир черге эртпейн барып, азы соңгаарлаттынып туруп бээр болза, ооң чылдагаанын ажык-биле чугаалаар чаңылдыг. Бистин республиканың кайы-даа чурттакчысы ооң ажил-

чорудулгазын тайгаар, республика удуртукчузунун ажылының түңнелдерин көрүп болур».

Тываның күрүне ажилдакчысы, хоочуну Григорий ШИРШИН:

«Сөөлгү болууш-куннар-биле таныш мен. Интернет дамчыштыр Россияның губернаторларының ажил-чорудулгазын сонуургап келдим. Чамдык чүүлдер талазы-биле Шолбан Кара-оол оларны мурнап турар деп санаар мен. Чогаадыкчы езу-биле ажилдап турар. Ону деткивес аргажок. Ол культу-ра, экономика, чырыдышкын сорулгаларын шиттирлээринче кичээнгейин салып чоруур».

Тываның Дээди Хуралының депутады, рок-хөгжүмчү Альберт КУВЕЗИН:

«Мурнуку чылдарга деңгээрге, Тыва атсурагыг болгаш ажык республика апарган, ол дээрже республика удуртукчузунун ачызы-дыр. Дыка хөй солун, ооң иштинде культура талазы-биле төлөвилелдер ажилдап турар. Ол дээрже Баштыңың бодунун болгаш ооң команданың шудургу ажылы-дыр. Шуптузусынчаар шынчы болгаш түңнелдиг ажилдаар болзувусса, бо берге үени чик эртер бис».

Кызылдың Хоорай хуралының тады Виктор ТУНЕВ:

«Рейтинге губернаторлар аразындан бедик удуртукчузус 39-рушту ээлээн. Рейтинги тургузуп губернаторнун халап турары рунуң онзагай төлө-өренип көөрү чугула деп санаар. Агаар-бодузузус кадыг-ширин бис. Чер шимчээшкенинге база озалдыг дур. Камгалал чалдар тудуп турар. Ол дээрже эргежок чугула чүүлдер бис. Демир-оруу бисте база чок. Ол базатыктыг, ону ажып эртер терек. Бис чүүлдер социал-экономика бис салдар чедирер болгай. Ындыг тур Шолбан Кара-оол быжыг турушту турар».

Дээди Хуралдың депутады, ажил-агынының хоочуну Иван ЧУЧУ:

«Рейтинги тургузуп турда экономика талазы-биле сайзыраңгай регионнар улуг рольду ойнаар боор. Эрткен 7-8 чылдарга деңгээрге, көдээ ажил-агый сайзырап оор деп чугаалаксап тур мен. Шээр болгаш бода малдың саны өскөн. Ол дээрже республиканың болгаш ооң АУК адырынга политиказының ачызы-дыр».

Долаана САЛЧАК белетк

АК ЧОЛДУГ ШАГАА-БИЛЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Кажык оюнунга маргылдаа-даа эгелээн. Ажы-төлдүң ада-иези, депутаттар Роман Поманисочкин, Наталья Ондар болгаш Ирина Казанцева, инвалид уругларга деткимче талазы-биле хөй-ниити организацияларының удуртукчулары Алина Хевек болгаш Елена Седип оолдар дээш аарыкчылап турган.

Шагааның чаңылдарын кайы хире билеринге маргылып, Айлана Балган баштаан Тыва культура төвүнүн уругларын чолукшулга талазы-биле мастер-класстарны алган. Оон ыңай уруглар дүрген чугаалар чугаалааш, чараш хүндүлел бижиктерни алган. «Тыва» ансамблиниң артистери кара сагыштыг бөрүнү кажарлаан мерген өшкү дугайында тоолду ажы-төлге көргүзүп, тыва национал ырыларны ырлаан.

Кызыл хоорайның баштыңы Дина Оюн Шагаа таварыштыр уругларга байыр чедирген. Депутаттар утунниктин киржикчилеринге суй белектерни белеткээ. Өг хевирлиг хааржакчыгаштарны инвалид уругларга Кызыл хоорайның Немелде өөредилге төвүнден оларның үе-чажыттары кылган. Эң-не кол чүүл — уругларга кичээнгей салыры болгаш оларның-биле харылзаа тудары дээрзин ада-иелер демдеглээн. Бо дээрже уругларның бажыңыга компьютер, телевизор мурнунга хөглүг бөлүүнү эрттирген баштайгы байырлалы болган.

«Бо делегейиниң бүгү-ле чылыын, чырыын силерге бериксеп тур мен. Силерниң эрес-дидим, шыдамык чоруунар дээш, уругларны эки чүүлге бүзүредип өөредип турарыңар дээш, хүндүлүг ада-иелер, силерге улуу-биле четтирип тур мен. Эргим оолдар, уруглар, силерниң хып турар карактарыңар дээш, бо байыр-лалга иделкейлиг киришкениңер дээш четтирдим» — деп, Ирина Казанцева сеткилинден чугаалаан.

«Бо дээрже Тывага уругларның кадыын экижидериниң талазы-биле байдалдарны тургузарыңа депутаттарның Кадык камгалал яамызы-биле кады

бүгү-ле күжүн кириштирериниң баштайгы дем-дээ-дир» — деп, өөредилге талазы-биле комитеттин даргазы Наталья Ондар демдеглээн.

Февраль 19-та 14 шакта Улусчу чогаадылга бажыңыга Бичи көрүкчү театрының бичи артистери кадыында кызыгаарлаттыг аргаларлыг уругларга Шагаага тураскааткан «Анайжыгаш — чes мыйысчыгаш» тоолду көргүзөр.

Бистин корр.

Өвүр кожуунда

Он сес кодан хойлуг...

Өвүр кожуунун Ак-Чыраа сумузуңуң «Чалааты» хойжу бригадазында эр хураганнар, аныяк хойлар, кыс хойлар болгаш бир кодан кошкарларга чарган 18 кодан хой бар.

Ажыл-агый 2009 чылда Чита хоорайга болуп эрткен Ыраккы чөөн чүктүн уксаалыг мал көрүл-дезинге киришкеш, ийи хүлер медаль, 2010 чылда үш алдын медальды чаалап алган. Ынчангы даргазы Чолдуг Базыр-оолович Санчы аныяк бол, кадарчыларның ажил-амыдыралыңа дыка кичээнгейлиг болуп, соңгаартан ногаа аймаан чик өртөккө садып эккээр, хойлар оолдап турда, студентилерни практика эрттирери-биле дугуржуп аар турганын бөгүн сактып чугаала-

жырлар.

Ниитиниң малын өстүрүп, ху-ганнарын онча-менди алган д малчыннар Соскар-оол Санаа болгаш хөрөк демдээ, Валер Маадыр — өг болгаш медаль, Рита Маадыр-оол — өг, Владимир Шокар — өг, Байлакмаа Базыр-трактор-биле шаңнадып, республиканың мурнакчы малчыннарын одуруунче киргенинге чоргаарнып чоруур.

«Чалааты» КУБ-тун бүгү малчыннары Шагаа байырлалын дик көдүрлүүшкүн-биле уткуп, Х чылы республиканың малчыннарынга өршээлдиг, олча-омак эртерин күзедивис.

Бистин корр

Эки турачының адын эдилээн

Өвүр кожуунун Чая-Суур сумузуңа шык талазында кудумчуда кол-кол албан черлери туттунган.

Аңаа шаанда уруглар сады, садыг, хлеб быжырар бажын, амгы үеде школа, интернат, уруглар сады база суму бажыңы арткан. Кудумчуну чон бодунуу-биле ам-даа шык кудумчузу деп адаарлар. Шык кудумчузунга суурнун херэженнер чөвүлелиниң №1 агит-бажыңы турган. Ол бирги агит-бажыңың ажылы чүглө суурга эвес, совхозка, кожуунга макталдыг чораан. Агит-бажыңың ээлчеглиг чыыжыңа кудумчунун адын Ада-чуртун улуг дайынының киржикчизи эки турачы, чаңгыс чер-чурттуу Мезил-оол Сендижикивич Тюлюштуң ады-биле адаар деп сүмөлешкеннер. Шык кудумчузунга эки турачының кады төрзөн думмазы Хандыңмаа Сенди-

жиковнаның өг-бүлөзи болга оларның төрөл салгалы чуртта турган. Ынчан В.И.Ленинниң төртүнгөн хүнүнден бээр 100 чыл таварыштыр, 1970 чылда кудумчуну Мезил-оол Тюлюш аттыг кудумчу кылдыр адап байырлааннар.

Тываның эрес-дидим оолдарының бирээзи Тюлюш Мезил-оолдун ады-биле адаан кудумчуну Улуг Тирилгениң 70 чылын демдеглээр юбилейлиг чылда база эдилетип адаттыганындан бээр 45 чыл байырлаар. Эки турачының адын эдилээн кудумчуда Чая-Суур ниити билиг ортумак школазының чанында Ада-чурттуң Улуг дайынында ээл келбээн эки турачы дөрт Тюлюштерниң чырык адынга тураскаалды тургускан.

Аяна МАЙЫНДЫ

Чая-Суур көдээ библиотека-нын эргелекчизи.

«Шын» солунуң 90 чылынга

«ШЫН» — ТӨӨГҮНҮҢ «КӨРҮНЧҮҮ»

«Шын» солуну Тываның төөгүзү-нүн «көрүнчү», оон арыннарында «көрүнчү» болушкуннары бижит-кен дээр. Ол, шынап-ла, ындыг чор-туктен дээр. Ол, чартык век соңгаар, улам тодаргай-ду. Чартык век соңгаар солунуң арыннарынга чүнү бижип турганыл? «Шынның» 1951 чылдың февраль айда үндүрүлгелеринин арыннары-н ачыдып, сонугурап көрээлинер.

Совет Эвилелинге 1951 чылдың ян-варь, февраль айларда кол болушкун-ду РСФСР-ниң Дээди Сөвединге депутат-тар соңгулдазы. Ынчанга «Шын» солун 1951 чылдың февраль 18. РСФСР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдалар хүнү. Шупту соңгулдаларже! деп ниити улуг-ге биле үнүп турган. Тыва автономнуг-бластың мурнундан коммунисттерниң олгаш партия кижигүннери эвестерниң олгаш блогунун идегелдиг кандидады Я.Яковлев дээрзи деп шийтирген. Соң-гулдалар дугайында чүүлдерни номчу-п турарга, үе өскерилбээн, чүгле эрге-тырга органның, партияларның тары өскерилген ышкаш кынып кээр. Ынчангы солуннарда каракка илди-р чүүл — хүн бүрүдө ажыл-ишти, чоң-чон амыдыралын хөйү-биле чырыдып турганы.

1951 чылдың февраль 11, Воскресе-ние. «Шын» солун.

Ол хүнде үнген «Шын» солунуң 3-кү-нүн. «Колхоз тудуунда» деп рубрика. Олунга ол шагда кончук чугула рубри-ка чүге дээрге Тывага колхозтар 1940-ыларның төнчүзүнде 1950 чылдарның башында тургустунуп эгелзэн. «Жданов-тун колхозтун тудуг бригадасы» деп чүүл. Оон автору К. Анай-оол. Сүт-үл кожуунуң Жданов аттыг колхоз-тун тудугжуларының эрес-шудургу ажы-нын дугайында автор бижээн. Ында ындыг одуруглар бар. «... 8 санныг-дугузулар 24 аъттар-биле 70 ки-лометр ажыг черден 321 чудуктарны-н колхозтун төвүнге сөөртүп чедирген. 100 чудуктарны улуг харлыг болгаш-дыр-берге черлерден шанак бол-ш машина оруунда ушта сөөртүп-ган...». Бо чүүлүдү номчааш, колхоз-тарның эрес-шудургузун кижиги кай-ыр. «Бо шагда ынчаар ажылдап турар-жилер бар бе?» деп айтырыг башка-рып кээр. Чок болбайн аан. Солунуң-т-Хөлде ол шагда бижикчизи К. Анай-л деп кым ирги? Жданов аттыг колхоз-ка турганыл? Тудугжу колхозчуларның-сынын бо чүүлде биживээни хомудан-г. Оон башка олар кымнар дээрзин-ы-төлү биллип ал болур ийик.

«Көреяда болушкуннар» деп рубри-ка. «ПХЕНЬЯН: Воньчу (Гансю) ра-нга Улустун армиязының кезектери-н амыдыралын ойтур шапкан-ла-лаш оларга улуг чидиригни тава-штырган. (СЭТА)».

Совет Эвилелиниң телеграф агенти-ниң Көреяда дайын дугайында дың-дыглары Тываның чурттагычларынга-да-чүдө болушкун ышкаш кындыр-ган сагындырып турган чадавас. Ты-ва чүгле сураа дыңалыр ол дайынга-валарны кириштирген деп чон кайын-дыр ийик. Тыва Арат Республиканы-вет Эвилелиниң составынче кириген-да ынчангы Тыва автономнуг облас-ты совет шеригже эң баштай келдиркен-валарның чамдыгызы көрей дайынынга-жир хуу-салымныг болганнар. Ол ду-гуйында ынчан солун-сеткүүлге бижир-маанчок, ажы-төлү, төрелдеринге бе-н оон кижикчилери чугаалаарын хо-н каан күрүнениң шериг чажыды тур-ган. Көрей дайынынга совет шериглер-арының аразынга тывалар база) кир-ип турган дугайында күрүне чажыдын-80 чылдарның төнчүзүнде ажиткан.

1951 чылдың февраль 13, Вторник. «Шын» солун.

2-ги арында «Ильичиниң лампала-ры — Сарыг-Бел суурда чайынналдыр-чыраан» деп чүүл. «Сарыг-Бел болза-Барыин-Хемчик районун Аягытыда-«Комсомол 30 чыл ою» колхозтун суу-ру, аңаа электри станциязын электри-техник эш Ширяевке удуртурган бри-гада эрес шудургу ажылдап тургаш, тудуун дооскан.

Ам Сарыг-Бел суурда Ильичиниң-лампары чайынналдыр кыпкан.

К.Эмер-Сарыг, М.Николаев».

Ильичиниң лампарының Сарыг-Бел-суурда чырый бергени чүгле Аягытыга, Барыин-Хемчик кожуунга эвес, а бүгү-Тывага ол шагда чугула болушкун. Бө-гүн безин Тывада электри станциязы-биле чырыдып турар суурлар Тере-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Тожу кожууннарда бар-болгай. Оон ыңай Тываның картазында-Сарыг-Бел суур демдеглеттинмээн. Са-рыг-Бел суур Аягытының каяа турган-ыл азы амгы Аягыты суурнуң эрги-ады бе деп айтырыг тыттып кээр-дир. Үстүнде медээниң авторларының бирээ-

сень. «Шын» солун.

Солун «Бо хүн РСФСР-ниң Дээди-Сөвединге соңгулдалар хүнү. Шупту-соңгулдаларже!» деп улуг эге-биле үн-ген. Бирги арында Сталинниң чуруун-улгаттыр парлаан. Оон чанында «Прав-да» солунуң корреспондентизиниң эш-В.И.Сталин-биле делегей байдалының-дугайында беседазын парлаан. Коррес-пондентиниң айтырыгларының бирээзи-ге ССРЭ-ниң баштыгы: «Американың-Каттышкан Штаттарында, Англияда, Францияда чаа дайынны күзеп турар-агрессчи күштер бар-ла харын. Олар-га дайын артык кончаа тып алырынга, өске чурттарны үптээринге херек» — дээн. Сталинниң 61 чыл соңгаар чугаа-зы-ның утказы амгы үениң политиктериниң-чугаазы-биле дөмей. Оон бээр делегей-байдалында база чүү-даа өскерилбээн-даа ышкаш.

1951 чылдың февраль 20, Вторник. «Шын» солун.

Солунуң бо үндүрүлгезинге РСФСР-ниң Дээди Сөвединге соңгулдаларның

зи К.Эмер-Сарыг деп кымыл? Репрессия-га таваржып чораан деп сураа дыңнал-ган Эмер-Сарыг ол эвес бе? 1951 чылда-үнген «Шын» солундан чаңгыс медээни-безин номчуурга, тывызыксыг чүүлдер-бар боор-дур.

Амыдыралда, ажыл-агыйда четпес-терни бижикчилер «Шын» солунче-би-жээн чүүлдеринге оюп эртпейн турган. Солунуң бо үндүрүлгезиниң 3-кү-ары-нында «Гостиницаның ажылын сегитсе-чогуур» деп чүүл. Ону кызыра дүжүрүп-парладыыс. «Кызыл хооркуускомунун-ажылында дыка улуг четпестер бар... Гостиницаның иштиги чуруму багай, чамдыкта көөрге, хоорайдан бир кижиги-орунга хонгаш, эртен анаа-ла кылаш-тап чоруй баар. Ону ол черниң ажыл-дакчылары кым-даа билбес...»

С.Чымба».

ССРЭ, СЭКП үезинде, гостиница ха-маанчок, партия организациялары, бе-дик албан-дужаалдыг даргалар, бөдүүн-ажылдакчылар дээш кымны-даа багай-ажылы, кижизиг эвес мөзү-шынары дээш-солуннарга шүгүмчүлөп болур турган.

1951 чылдың февраль 15, Четверг. «Шын» солун.

Бо-даа хүннерде болгаш 61 чыл соң-гаар-даа «Шын» солунуң чырыдып ту-рар айтырыгларының чамдыгызы дөмей. Амгы үеде республиканың девискээрин-де бөрүлөр көвүдээн, 1951 чылда база-хөй турган. Ынчангаш кажан-даа бөрү-лерни аңнап өлүрүп чораан. Тере-Хөлде-бөрүлөр-биле демиселди чедишкенин-чорудуп турар дугайында И.Комбунуң ча-гаазын парлаан. Ында мындыг одуруглар-бар. «Балыктыг сумузуңда идепкейлиг-аңчы Чадамба 4 бөрүнү аңнап өлүргөн». Оон бээр 61 чыл эрткенде, 2014 чылда-бөрүлөр-биле демисел Тере-Хөлде багай-чоруп турган деп медээ солун-сеткүүл-дерде үнген болгай.

1951 чылдың февраль 18, Воскре-

эрткенин колдады чырыткан. Ында ме-дээлерни номчуурга, соңгулдалар амгы-үеде болуп турган-даа ышкаш. Чижээ-лээрге, Кызылдың көдээ районунуң-Көк-Тей сумузуңуң Эл-Бажы деп черде-соңгулда участогунга 80 харлыг Самбуу-Көкеек бир дугаарында кээп бадылаан, 263 санныг соңгукчулар эртенгиниң 10-шакта шупту бадылап доозупкан. Бо-медээни номчуурга, шоолуг солун эвес-ышкаш-даа болза, чамдык кижилер Сам-буу Көкеек деп өгбениниң адын номчу-п, боттарының ук-салгалын колтары берип-болур. Чүгле бо өгбениң эвес, та чеже-чеже кижилерниң ат-сывы, чуруктары, оларның дугайында чүүлдер «Шынның»-арыннарында парлааттынып арткан чүве!

«Шын» солунуң 61 чыл соңгаар-үндүрүлгелерин ажып көрүп ора, ында-чуруктарның чогуң, чамдык үндүрүл-гелерде чүгле чаңгыс чурук барын эске-рер бис. Чижээлээрге, февраль 18-тин-«Шын» солунда А. Ермолаевтиң тырт-тырган чуруу бар. Ында Шагаан-Арыг-ның тыва ортумак школазының партия-организацияның секретары агитатор-башкы Чинмит соңгулда мурнуу чарыын-да соңгукчулар-биле чугаалажып ора. Соңгулдалар-биле холбаштыр бо чурук-ту тырттырганы илден. «Шын» солун-уң чамдык үндүрүлгелеринде ССРЭ-де-болгаш даштыкыда болушкуннар ду-гайында чуруктар бар. Оларның адаанда-«(СЭТА-ның прессклишези)» деп дем-дегелеп каан. Мындыг клишелерни СЭТА-чорудуп берип турган боор. Республика-типографиязынга цинкография-биле бай-дал берге болгаш, Тывада болушкуннар-дугайында чуруктарны ийи-чаңгыс үнүп-турган-на боор.

61 чыл — барык кижиги назыны. Ол-үениң дургузунда «Шын» солунуң үн-дүрүлгелерин ажып, эрткен үеже катап-катап эглип кээр бис.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ — КӨДЭЭНИҢ АНЫЯК СПЕЦИАЛИСТЕРИ

Көдээ черге чуртталга бажынын тудуп-азы садып алырынга социал төлевир алып-кижилерниң даңзызын Тывада калбарткан.

Республиканың Чазаа «2014-2020 чылдар-да көдээ ажыл-агыйы сайзырадыры болгаш-көдээ ажыл-агый продукциязының, чиг эттин-болгаш аш-чемниң рыногун башкаары» ре-гионнуң күрүне программасынга өскерилгелер-киирериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

Эң улуг өскерилгелер «Тыва Республи-каның көдээ девискээрлерин 2020 чылга чедир-үеде турум сайзырадыры» иштиги програм-мага, хамыктың мурнунда көдээ черде чурт-тап турар хамаатыларның, оон иштинде аныяк-өг-бүлелерниң болгаш аныяк специалистерниң-чуртталга байдалдарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерниң кижикчилериниң даңзызын-тургузарының болгаш бадылаарының чурумун-га кирер.

«2014-2017 чылдарда болгаш 2020 чыл-га чедир үеде көдээ девискээрлерни турум-сайзырадыры» федералдыг тускай сорулгалыг-программада көрдүнгөн чаңгыс аай дүрүмге-дүүштүр тургускан чаа чурумда социал төлевир-алыкчыларының даңзызын калбарткан. Ында-көдээ черде доктаамал чуртталга база күш-ажыл-керээзин езугаар ажылдап азы агроүлетпүр-комплексинде хуу сайгарлыкчы ажыл-чору-дуганы боттандырып турар азы көдээ черге-барып ажылдаар күзелин илереткен аныяк-өг-бүлелерни ында немей кириген. Оларның-санында дээди болгаш ортумак өөредилге чер-лериниң сөөлгү курстарында өөренип турар-болгаш көдээ черге ажылдаарының дугайында-ажыл берикчизи-биле керээ чарган сургуул-дарны база кириген. Беш чылдан эвээш эвес-ажылдаар деп күш-ажыл керээзинде айткан-мурнуку хуусааны бо удаада айтпаан.

Программада айтылган негелделерниң-бирээзи чуртталга бажынын тударының чарыг-далдарының кезин көдээде бажың тудуп ту-рар кижиниң кады акшаландырынын айткан-болганда немелде акша-хөреңги хаара тудар-хамаатыларның даңзызынга ие капиталының-акша-хөреңгизин ажылгаар кижилерни база-кириген.

Хамаатыларның, аныяк өг-бүлелерниң бол-гаш аныяк специалистерниң баш удур даңзы-зын көдээ сумуларның болгаш муниципалдыг-районнарның чагыраларының тургузарының-чурумун база өскерткен. Ону чаңгыс чылга-эвес, тус чер бюджеттериниң акша-хөреңгизин-хаара тударын барымдаалап үш чылга тургузар.

Оон аңгыда 2010 чылдың июль 27-де «Күрү-не болгаш муниципалдыг ачы-дузаны чедире-рин организастаарының дугайында» Федерал-дыг хоойлуга дүүштүр программага киржир-ужурлуг кижилерниң билдирешкенин элек-троннуг хевирге хүлээп алырын база көргөн.

Агроүлетпүр комплекзин деткири, көдээ-черде амыдыралдың байдалдарын экижиде-ри, аныяк специалистерни көдээге быжыглаа-ры Тываның Чазааның мурнады шийтирилээр-кол айтырыгларының бирээзи турган дээрзин-республика Баштыгы Шолбан Кара-оол Дээди-Хуралга Айыткалынга демдеглээн. Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының дыңнатканын-езугаар алырга, сөөлгү үш чыл дургузунда күрү-нениң саң-хөө деткимчезиниң ачызында Тыва-да көдээниң 228 чурттагычы болгаш 257 аныяк-өг-бүлелер чуртталга байдалын экижиткен.

«Тыва Республиканың көдээ девискээр-лерин турум сайзырадыры» иштиги програм-маның күүселдезиниң үезинде РФ-тин Көдээ-ажыл-агый яамызы-биле Дугуржулгазында-айткан көргүзүлгелер чогулгалыг күүсеттини-п турар. Чижээ, 2014 чылдың чуртталга бажыңна-рын 10,58 муң дөрбелчин метр хемчээлге ки-рерин планнаан турган болза, херек кырында-11,0 муң дөрбелчин метр дужааган, оон иш-тинде 5,7 муң дөрбелчин метр шөлдү көдээниң-аныяктарына көргөн.

Келир үениң перспективаларының дугайы-нда чугаалап тура көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем-сайды Сергей Огнев мынча деп демдег-лээн:

«Көдээниң хамаатыларының чуртталга бай-далын экижидериниң талазы-биле ажыл бо-чылын база уламчылаар. Кол кичээнгейни, мурнуку чылдарда дег, аныяк специалистерге-чуртталга бажыңнарын тударынче угландырап, олар ында аажок чедишпейн турар болгай».

Рейд

АВАЗЫНЫҢ ЭРИГ, ЧЫМЧАК КӨРҮЖҮ ЧУГУЛА

«Бистин ажы-төлүсү — бистин кыраан назынымыс. Шын кижизидилге — бистин аас-кежиктиг кырып назылаарымыс, багай кижизидилге — бистин кударалымыс, бистин караавыс чажы, өске кижилернин мурнунга, чуртувустун мурнунга бистин буруувус».

А.С. МАКАРЕНКО.

Февраль 11-де ТР-нин ИХЯ-нын Кызыл хоорай таласы-биле эргелелинин назы четпээннер-биле ажыл чорудар инспектору Ася Хертек, хоорайның 2 дугаар уруглар эмнелгезинин уруглар эмчизи Алена Күжүгет, Кызыл хоорайның мэриясының социал политика департаментинин килдис эргелекчизи Ролана Тумат, участок төлээлери-биле солагай талакы дачаларда социал байдалы нарын, арага-дарыже сундулап, ажы-төлүн чедир хайгааравайн турарындан назы четпээннер-биле ажыл чорудар килдистин бүрүткелинде турар өг-бүлелерни хынаары-биле үнүптүвүс.

Солагай талакы дачаларның 8-ки одуруунда 27 дугаарлыг бажың. Ында 7 уруглуг өг-бүлө чурттап турар. Бажың иштинде 2 эр кижини, онунда улуг назылыг кырган-авай 5-6 ай хире назылыг чашты хойнунда тудуп алган, өпейлеп олур. Оларның чанында 3 школа назыны четпээн уруглар бар. Бичии уруглар эмчизи чаштарны шинчири-биле дөрже эрти. Ооң соондан углай бээривиске, калбак орунда бичии уруун эмзирген аваны эскердивис. Назы четпээннер инспекциясының инспектору ооң эзирин эскерип, тургузарга-даа, ол тоовас, «элээр кижини-дир мен» деп туразының-даа, эзиринин-даа улуу билдинмес чыдыр. Инспекторнун чугаазы-биле алырга, ава 6 айлыг ийстерлиг. Хыналда үезинде чаңгыс эвес удаа эзирик турганын Кызылдың мэриясының төлээзи чугаалады. Өгнүң эр ээзи: «Өршээп көрүнөр, сөөлгү катап арага ижип турарымыс-тыр бо. Уругларымысты албайн көрүнөрем» — деп чангып чугаалады. А ава кижини дүште-даа чок: «Уругларымын кымга-даа бербес мен» — деп ол-ла олчаан чыгышаан. Бо өг-бүлөгө хамаарыштыр 4 катап сагындырыг бергени-биле ажы-төлүн хавырап деп шийтирни ажилчын бөлүк хүлээп алган. Сезен хар ажа берген кырган-ава уй-нуктарын хүнүнүн-не карактап, азырап турарын бичии уруглар эмчизи чугаалады. А ол уруглар карактаар хамаанчок, бодунга ажаалга негеттинип турар кырган-ава. Улгатканындан ооң карааның көөрү баксыраан. Мени кайгаткан чүүл — улуг назылыг кырган-ава элээр, а өскелери — шупту эзирик. Уруглары улуг назылыг кижини мурнунга арага-дары ижеринден канчал ыятпас чор деп иштинде бодадым. Үжөн беш хар четпээн ада-ие кижини чок болган черге, төрүтүнгөн хүн эрттирген, эштери-биле үр үе дургузунда көрүшпээн дээн чижиктиг янзы-бүрү чылдагааннарның уржундан арага ижиптерин чугааладылар. Бо удаада даайы аалдап келген. Оозу чанында орунда ужуп калган. Ол бистин келгенин-дир-даа билбес, эзирини дыңзыг.

Өг-бүлениң эр ээзи ажилдап турар, а херээжен ээзи уругларын азырап, пособиен ала турар. Ава кижини арагалаарга, чаш уруунга эминин судун дамчыштыр араганы ижиртип турарын ол кайын

тоор. Чеди ажы-төл азырап турар ада-иениң боостазынче арага канчап ажарыл. Чаңгыс уругну безин ажилдап турар кижилер бут кырынга тургузуп алыры берге болгай. Уругларны чегерип, идик-хевин чуп, онаалгаларын кылдыртып турда, хостуг үе кайын арттар.

Уругларын хавыраары-биле ажы-төлүн хепкерип эгелээривиске, өгнүң херээжен ээзи чалчыт-тынып, идик-хевин дедир уштуп,

ыглап-сыктап шаг болган. Ынчалза-даа уругларның эрге-ажыы кончуг болгай. Инспектор өгнүң херээжен ээзи-биле, участок төлээзи өгнүң эр ээзи-биле көгүдө аарак чугаалашканының түннелинде, оларны машинавысче олуртуп, хыналдавысты уламчыладымыс.

Улаштыр ол-ла одурууда 51 дугаарлыг бажыңга четтивис. Бо өг-бүлө база 7 уруглуг. Ийи неделя бурунгаар ада-иениң талазындан эзирик байдалга уругларынга каржы-хажагай чоруу дээш 3 уруун хавырган турган. Бо бажында байдал дөмей: өгнүң эр-даа, кыс-даа ээзи эзирик. Өгнүң кыс ээзи: «Мээң ажы-төлүм шупту эки өөредилгелиг. Өөм иштинин хайы-биле уругларымын хавырып алпарды» — деп ашаанче халыыр чыгыы, алгырып тур. Ашак-кадай арагалааш, хүннешкен соонда, хорадаан уу-биле уругларынче хол көдүргөн болган. Бажың-балгады арыг-силиг, ындыкы өрээлинде уругларының медальдары хана долу. Амгы үениң телевизору, улуг холодильник дээш, шупту херек дериг-херексел бар. Иелээ хуу бүдүрүлгелерде садыгжылар бооп ажилдап турар болду. Олар чүгле арагалаарына сундулуг. Уругларын бажыңче эгидип алырының бир арга-сы — багай чаңчылдан адырлыры дээрзи билдингир.

Северная 24. Бо аныяк өг-бүлө 2 уруглуг. Бирээзи 3 харлыг, хеймери 6 айлыг. Ийи ай бурунгаар 4 айлыг уйнуун эзирик кырган-авазы чидирген турган. Ол үеде

аныяк ада-ие база «хөглөп» турган. Кырган-ава уйнуун кайы бажыңга арттырганын безин билбес, эзирини дыңзыг. Коргунчуун, бир эвес кыш-тын соогунда кудумчуга каапкан болза, чаш кижини амы-тынындан чарлыры мыа бо. Харысалга чок кырган-ава уйнуун бир танывазы бажыңга каапкан болган. Ооң-биле кады арагалап турган «эштери» полиция ажилдакчыларына дыңнаткан соонда, чашты хавырган. Ол коргунчуг болуушкун соонда, чаштын ада-иеси арага ишпээнин эмчи чугаалады. Ынчанмай канчаар, чаш төлүн алзыпкан авань бажыңга кандыг-даа бодалдар кирди ыйнаан. Ынчалза-даа олар назы четпээннер-биле ажыл чорудар килдистин бүрүткелинде, ам-даа

баштайгы базымнарны кылып эгелээр бе? Чаш уруглуг чалыы ава ооң мурнунда кайы хире харысалга тургустунуп келгенин ам-даа чедир угаавайн турары билдингир. Ооң авазы арагалаар боорга, ол кырган ада-иезинин азыралында. Ава кижинин харысалга чогуун, ол бодунун уруунга кандыг үлегер-чижек көргүзүп турарыл? Кырган-ачазы бажыңын септээрин чугаалады. Херим иштинде шифер, гипсокартонну кирип орташ эскердим. Ынчалза-даа өг-бүледен чаңгыс кижини чеже-даа кызарга, кыс кижинин деткимчези чокта ол болдунмас.

Томат кудумчузунун 3 дугаар бажыңы. Бо бажында назы-хар четпээн 3 уруглуг өг-бүлө чурттап турар. Кире бээривиске бир эр кижини — черде, өскези орунда ужуп калган чыдыр. Өгнүң кыс ээзинин арны-бажы куруг хан. Ооң чугаазы-биле алырга, хеймер уруунун бажыңче ачазы сокканының түннелинде, уруунга болчу бээр, өөмүн ээзи олче хол көдүргөн. Өг-бүлениң улуг уруу — Кызылдың 9 дугаар гимназиясының 5-ки класының өөреникчизи, ортуну — төрүмелинде инвалид, а хеймери — 2 харлыг. Алгы-кышкылыг ада-ие-биле сайгаржып турган үеде чанында өрээлче бакылаарымга, креслода бичии уруг бодунун уунда, чааскаан ыыт-дааш-даа чок чыдыр. Чанынга чеде бээривиске, мени көргөш хүлүмзүрдү. Буттарын тударымга доң дош, чөдүрүп турар. Бичии чашты сөөлгү катап кажан изиг чөм-биле чегергени билдинмес. Уруглар эмчизинин чугаазы-биле бо 3 харлыг чаш мунчу аарыглыг болду. Инвалид уруглуг ава канчап ыятпайн арага ижерил? Аарыг уругга авазының чылыг, чымчак көрүжү, ынакшылы, сагыш човаашкыны, чассыдып эргеледишкенин безин эм болур болгай. Ол бичии чаш өске кижинин көрүжүндөн безин өөрүп турар. Бичии уругнун күрүнеден акша-төгери бар-дыр. Ол акшазы-биле уруунун кадыын быжыктырып алырын бодавастар. Ооң чүгле буттары шимчевес. Бир эвес буттарына нугуушкун кылып, күрүнеден уругларга халас үндүрүп берип турар санаторлуг-курорттарже эмнедир болза, кадыкшылы экижи бээринин барымдаазы улуг деп, эмчи чугаалады. Өгнүң эр ээ-

хайгааралга артып каар.

Центральный кудумчузунун 408 дугаар бажыңы. Мында 16 харлыг чалыы ава кырган-авазы, кырган-ачазы-биле кады чурттап турар. Чалыы ие уруун 4 хонук эзирик кырган ада-иезинин чанынга калганы дээш назы четпээннер-биле ажыл чорудар килдистин бүрүткелинде болгаш хайгааралында алдынган. Ол «Аныяк» немелде өөредилге

Солагай талакы дачаларда 30 ажыг өг-бүлө бистин килдисте бүрүткеттинген болгаш хайгааралда турар. Ында 18 харга чедир 150 уруг бар. Оларның 80 хуузу школа назыны четпээн чаштар.

черинин 10-гу классчызы. Ооң уруун кырган-авазы, кырган-ачазы азырап орат. Ийе, бир эвес олар арага-дары ишпес турган болза, ол кончуг эки. А олар арагалаарына сундулуг деп инспектор чугаалады. Хыналда үезинде кырган-ава хирлиг дөжөктөг орунда ужуп калган. Кырган-ачазы аш-чөм кылып турар болду. Алды айлыг чаш өпө хирлиг матрас кырында чаактарын борбайтып алган, хүлүмзүрүп чыдыр. Оода бажың иштинге арыг-силиг байдалды тургузуп, суг чок эвес, идик-хевин, аяк-савазын, шалазын аныяк кыс кижини чуп алза. Ушакш туруп келген кырган-аваны «уйнууңарны чүге карактавас силер» дээривиске, каттырып-каттырып, дедир чыда дүштү. Бичии чаш үңгөп эгелээр болза, хирлиг, боктуг шалага үңгөп,

зинин чугаазы-биле олар 3 хонук дургузунда арагалаан. Арагалаан кижинин караа көзүлбестей бээр дээр болгай. Уругларлыг ада-ие бажыңынче таныыр, танывас эр кижилерни чүге кирип турарыл? Бир эвес олар ужуп каар болза, бичии уруглары хайгаарал чок артып каары айыылдыг. Назы четпээннер-биле ажыл чорудар инспектор өг-бүлениң 5 класс уруунун бажыңынче ол-ла дораан телефон дамчыштыр долгашкаш, өг-бүлениң улуг уруун түр када уруглар тудар төпчө чедирерин дыңнатты. Харысалга чок ада-иениң кончуун!

Хыналданың түннелинде ийи эзирик ада-иени ТР-нин ИХЯ-нын Кызыл хоорайда эргелелинге чедирген. Аңаа инспекторлар

олар-биле шыңгы чугааны хемчеглерни алып. А уруг хоорайның уруглар эмнелгесин түр када тургузары-биле хүлүс Оларны эмнелгеге, улуг-ла дургузунда ажаал-талаа Хуусаа төнерге, оларны уруг бажыңнарынче, социал төп хар-назы аайы-биле аңгы чорудуптар. Аңаа барган уруг боттарының салым-чолу, дөмей эш-өөрүңгө таваржы кижизидикчи башкыларына бээр. Ынчангаш ада-ие эрте боданмас болза, ада-ие эргез казыдып болур шийтирни комиссия үндүрер апар.

ТР-нин ИХЯ-нын Кызыл хоорай таласы-биле эргелелинин назы четпээннер-биле чорудар инспектору Ася Хертек.

— Солагай талакы дачаларда 30 ажыг өг-бүлө бистин килдисте бүрүткеттинген болгаш хайгааралда турар. Ында 18 харга чедир 150 уруг бар. Оларның 80 хуузу школа назыны четпээн чаштар. Рейдлер соңуна чамдык өг-бүлелер-биле уругларын дургузунда ажилдаанының түннелинде, олар эки талаже эглип, төлүнчө сагыш салып, ажил-тиричилиги алганынга аажок өөрүшүсүс. Ынчалза-даа түр када эргеш, база катап сула салдыны ада-иелер база бар. Ынчанга ажылывысты улам күштелди чогуур ужурлуг албан черлеринде бир демниг ажилдаары чуртталганын билдинмес.

Кызылдың мэриясы-биле хаматтап, деткимчилерни социал байдалы нарын өг-бүлениң уругларына Чаа чыл бүдүрүс «чаагай белектерни» сөнүп, чыл на күскү үеде янзы-бүрү акциялар эрттирип, школаже чугула хем чүүлдерни чыып бээр бис. Ынчалза-даа декабрь айда хыналда үезинде чамдык ада-иелер: «Уругларымыска Чаа чылдың белектерни кайыл?» — деп негелде кыл хорадаарга хомуданчыг боор-дус.

Чаш төлдүн изиг күзели чуртталганын эргеленип чассыдып өпөй ырызын дыңнаксаары болуушкунга, Чаш төлгө авазының эриг, чымчак көрүжү ышкаш аас-кежик, а авазы уруунун чаптанчыг хүлүмзүрү үнелиг, эргим чүүл өртемчедей каар боор.

Чаш төлдүн түрегделин, аныяк эскерер хамаанчок, «айыңың арага садып ижиптер акыңды алың» деп бодап чорутуу ада-иени канчап орталандырып сергедирил? Чуртталганын, шыңгалар, берге байдалына келген өг-бүлелер база бар болбайн аан. Ынчалза-даа боттарының күзел-чүмчүлүк, чалгаа, күрүнеден деткимче азырадыкчы хөөңгө өөрени берге уругларының пенсия, пособиен чурттаксаар ада-иелернин сан көвүдөп турары дүвүренчиг. Арагалаар өг-бүлөгө чаш төл чүнү көрүшүсүс, ада-иеси оларга кандык үлегер-чижек көргүзүп турар-дыр. Олар өзүп келгеш, кандыг кижилер болурул?

Ажы-төлдү чырык черге бодарадып алган соонда, оларны келир үеги дээш ада-ие харыс салгалы. Оларның келир үеги төлөптүг кижилер кылдыр өстүрүп кижизидери — бистин, ада-иени дорт хүлээлгези-дир.

Шончалай ХОВАЛЫ
Алдынай СОЯНЫҢ чурат чурдуу.

Бай-Тайгадан медээлер

Адалар чыыжын эрттирген

Кожуунда адалар, херэеженнер өвүлелиниң удуртулгазы база кожуун чагыргазының даргазы Чап Шырапович Донгак чеди сумуларга адалар хуралдарын эрттирген.

Адаларның хей-аадын көдүрүп, эр кожуунун сагыыр дүрүмнөрин хажытпазы-биле суму бүрүзүнүн кылган отчедун дыңнап, өг-бүлениң кижизидилгезинге адаларның киржилгези, көдээ ишчилерде дузалакчы малчыннап турар оолдарны деткири, тыва чаагай чаңчылдарны сагып чоруун, корум-чурум дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны ажык чугаа-биле чоруткан. Нийтизи-биле Шуй, Бай-Тал сумуларга хей адалар чыылган, ылангыя Бай-Тал сумуларга бо чылын Шагааны Хертектер аймаа эрттирер, оларның баштыңы, аймактың эр кожуун башкарыкчылаары онзагай. Адаларның чыыжын солун кылдыр эрттирери чаңчылчаан.

Хемчик бажының алдарлыг оглу

Кожуунун төпчүтүнген ном саадынга Б.Б.Чюдюктун 90 харлаанынга уткуштур «Хемчик бажының алдарлыг оглу» деп чогаадыкчы кезээ болган. Аңаа ПУ №13 сургууларды, школары, башкылар, хоочуннар идепкейлиг киришкен.

Чогаалчының допчу намдарын аныяк библиотекарь Анай-Хаак Манзырыкчы-ева, сактышкыннарын Минчеймаа Салчак, Екатерина Донгурак таныштырды. «Бай-Тайганың айлаң-кужу» аттың эдилежизи, хоочун Григорий Салчак шупту арларын күүсеткен. Шүлүктөр аразында бир дугаар черни ПУ №13-гүн сургууларды чаалап алган база библиотеказың тергенини Лидия Салчак хүндүлел бижиктерни алган. Чечен-мерген сөзүглелдиг аныяк библиотекарь Шончалай Сарыг-юл бодунун чаңгыс чер-чурттугларында югаатканы «Бай-Тал чүдөн эгелээни?» деп шүлүүн бараалгаткан. 2015 чыл Россияда Чогаал чылы деп чарлааны-биле Бай-Тайга кожуунга чогаал чылын ыдыктыг «Хемчик бажының алдарлыг оглу» Б.Б. Чюдюктун төртүтүнгенинен ээр 90 харлаанынга турскаадып ажыткан.

Чолаачыларның ачы-буяны

Бай-Тайга кожуунда «Тайга» аттыг фирманың чолаачыларының ажылы мыштыг, удуртукчузу Кежик Алексеевич Хертек кожуунда аңгы-аңгы емчеглерниң деткичилери.

Тээлиде уругларның спорт школарының оолдар, уругларын база тренер ашкыларын республикага болгаш оон-аа өске хоорайларга болуп эртип турар аргылдааларга кириштирип, аай-дедир руунун өртөөн чыып берип, дүргени-биле чедирип-даа турар. Чолаачы кижиниң жылы берге болгаш чымыштыг, чоннуң ыйыл чок чоруун хандыраар дээш кызыл-аккай ажылдап, чоннуң аргыштырылганын эки күүседип турар. Чон аразында аңдыг-даа аажы-чаңныг, кадык-шинээ оштак, иштиг-сааттыг, ажы-төлдүг, хей үктүг дээш-ле, кандыг-даа хамааты-арны аай-дедир аргыштырып, чедирер еринге чедирип, чугаа-сооттуг, чазык аңныг «Тайганың» чолаачыларынга оргоарланыр бис. Ынчалза-даа удур-улга органнары оларны шаңнап-мактап турганын кижини дыңнаваз. Улуг-бичии онга кезээде дузалажып, акшаларын ыйып бээр, кышкы үеде кожуун болгаш еспублика чергелиг маргылдааларның електерин, шаңналдарын бүрүнү-биле аңдырып деткири, хоочураан аарыг аштарга дузазын көргүзөр оолдарны аргалар деткээр болза.

Шеңне КУУЖААН.

Тээли суур.

Афганчыларга алдар

Афганистанга дайын 1979 чылдың декабрьдан 1989 чылдың февраль айга чедир 9 чыл, бир ай, 18 хонук үргүлчүлээн. Чээрбиги чүс чылдың ол берге үези төөгүдө утундурбас болуп арткан. Шериг күштерниң маргылдаалыг болгаш чөрүлдээлиг чылдары — совет чоннуң сагыш-сеткилинге балыг кылдыр арткан. Бо дайынга барык 18 муң офицерлер, солдаттар маадырлыгы-биле киржи, хары дайынны көргөн. Оларның аразында дайынчы хүлээлгезин күүседип чорааш, бертик артканнары-даа, амызындан чарылганнары-даа бар.

Ада-чурттуң кызыгаарындан дашкаар Афганистанга албан-хүлээлгезин күүседип турган совет шериглерни үндүргенинен бээр бо чылын 26 чыл эрткен. Кандыг-даа чон эрес-дидим маадырларын кезээде утпайн чоруур. Бистиң тыва чон бо эки чаңчылды база чылдың-на сагып турар.

Тываның «афганчы» дайынчыларынга хүндүткелдин болгаш сактышкынның езулалын февраль 14-те Тиелелге

шөлүңгө эрттирген. Байырлыг хемчегни Кызылдың шериг комиссары Александр Белодедов дайынчыларга байыр чедирип, ажыдышкынны кылган. Бо сактышкынның езулалына Бүгү-россияның «Дайынчы акы-дуңма» хөй-ниити организациязының афганчылары, аңгы-аңгы албан черлериниң төлээлери болгаш республиканың кан-дет училищезиниң болгаш Кызылдың №12 школазының өөреникчилери мөңгө турскаалга боодал чечектерни салып киришкен. Байырлыг чыскаалдың мөгейикчилери афганчыларның эрес-дидим чоруунун дугайында сактышкыннары чугаалажып, бодалдарын үлешкен. Төрөөн Тывазына чанып кээп, хөй чылдарда тургузукчу күш-ажылга идепкейлиг киржи, аныяк-өскөнниң патриотчу кижизидилгезинге төлөптиг үлүүн олар кириштирип чоруур.

Интернационалистичи дайынчыларның адын эдилээн школа

Интернационалистичи дайынчыларның адын Кызылдың №12 школазы эдилеп чоруур. Школаның удуртулгазы чылдың-на

Хүндүткелдин езулалы

февральды шериг-патриотчу кижизидилге айы кылдыр чарлап турар. Айның дургузунда школага афганчыларга турскааткан янзы-бүрү мөөрейлерни, спортчу оюннарны эрттирери чаңчылчаан. Эң солун хемчег — афганчы дайынчыларның киржилгези-биле кичээлдер өөреникчилерниң кичээнгеин хаара туткан. Афган болгаш чечен дайыннарының хоочуннарының сактышкыннары болгаш чагыс-сестери өөреникчи оолдарга салдарлыг болгаш өөредиглиг. Бо дайынчылар эрес-дидим чоруктуң езулуг дириг херечилери-дир дээрзин уруглар угап билеп турарлар.

Февраль 15 — совет шериглерни Афганистандан үндүргөн хүнүңгө таварыштыр сактышкынның байырлыг чыскаалын эрттирип, афганчы дайынчылар биле өөреникчилер школа чанында турскаалга боодал чечектерни салып турар. Школада Патриот аттыг чайгы шериг-спортчу лагерь ажылын эгелээнден бээр үш чыл болган. Шериг-патриотчу кижизидилге ажылы чайгы үеде-даа уламчылап турар. Афган дайынчыларынга турскааткан чурт-шинчилел музейиниң ажылы үрө-түнчүлүг. Эрес-маадырлыг дайынчыларның дугайында материалдар хөйү-биле чыгынган база шинчилел ажылы ам-даа уламчылаар.

«Чалыс үем, чоргааралым, чүрээм балыс — Афганистан» деп мөөрейни Тываның журналистер аразында чарлаан. Шериг хүлээлгезин хары черге ак сеткилди-биле күүседип чораан дайынчыларның дугайында массалыг информация чепсектериниң журналистери боттарының ажылдарын солун-сеткүүлге чырыдып, телевизорга көргүзүп келген. Алдынай Салчак (КТРК «Тыва»), Диана Баян-Богус (Новый век), Анна Арбатская (Тыва-24) база Бай-Тайгадан Роза Донгакка («Шын» солун) шаңналдарны тывыскан.

Февраль ай үнүп кээрге-ле, Төрөөн чуртувустун эрес-дидим афганчыларынга хүндүткелдин езулалын чүгле фронтучулар эвес, оларның-биле эгин кожа чурттап чоруур тыва чону эрттирип турар.

Анисья ТЮЛЮШ.

А.ХОМУШКУНУҢ тырттырган чуруу.

Хүндүткелдин езулалы.

Сумувустун афганчызы

Борис Ооржак — ада-иези Чурум-оол Содунамович биле Ооржак Сыпыын Хуна-Саловна Ооржактарның 8 уругларының 2 дугаар оглу. 1960 чылда Барыын-Хемчик кожуунун Шекпээр суурга төртүтүнген.

Борис Шекпээр ортумак школазының 9 класын дооскаш, Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунга өөренип кирген. Аңаа өөренип турда, шеригке келдиришкенин кээрге: «Дооскан эртеми бар эвес» — дээш, техникумун ара кагаш, совет үеде армияга, авиацияга болгаш флотка дузалаарының эки тура нийтилели деп шериг-житкен организацияның Ак-Довурак хоорайда шеригке келдирткен оолдарны чолаачыга өөредир автошколазынче өөренип киргеш, машина башкаар эргезин алган. Ажылга кызымак, топтуг аажылыг Борис Ооржакты 1979 чылдың ноябрь айда шериг комиссариаты келдиртирге, Кызылга эмиңи шинчилгезин эртерге, кадынын байдалы шериг хүлээлгезин эрттиреринге таарымчалыг боорга, шеригке чоруткан. Абакандан Амур облазының Архара суурунга кээп, 18 хонуктуң дургузунда эге шериг белеткелин эрткен. Оон соонда шериг машиналарны белеткээринге өөредип турганын Борис Чурум-оолович сактып олурду. Тывадан барган оолдар шупту чолаачылар болганы солун. Бир ай болганда солдаттар-

ны Благоевщенскиден Екатеринбургка хоорайже аппараттар, аңаа автоматтарны оларга үлөп, шериг билеттеринге автоматтарның дугаарын демдеглед бижээн. Екатеринбургкадан Благоевщенск, Чита дээш, өске-даа хоорайларны поезд-биле эртип чорааш, Туркменияның Кушкага, Совет Эвилели биле Афганистанның кызыгаарына чедип келгеш, аңаа чаа ЗИЛ машиналарны алганнар. Машиналарга шериг чепсек-херекселдерни чүдүргеш, Афганистанче кирипкен. Афганистанның Герат хоорайны эрткеш, Шейханка келгеннер. Командирлерниң айтып берген черинге майгыннарны тиккеш, роталар аайы-биле турумчааннар. Борис Чурум-оолович Кушка биле Кандагар аразында чүктөр сөөртүп турган. Кандыр-кашпал даглар таварты, бедик артар ажылдыр, душманнарның боолаашкыннарының адаа-биле Афганистанче боо-чепсек дээш, өске-даа чүктөрни сөөртүп, шериг хүлээлгезин чаа-дайынга Борис Чурум-оолович төлөптиг эрттирген. Афганистанга шериг хүлээлгезин эрес-дидими-биле эрттиргени дээш медальдар-биле чаңгыс удаа эвес шаңнадып турган.

Афганчының төрөөн Тывазынче чанып келгени база кончуг солун. Шериг албаны эрттирип турганы Афганистанда шериг кезээнден Кушкага чедир кыры шы-выгылы машинага келген. Кушкадан Аш-

хабадка чедир поездилээн, Ашхабадтан Новосибирскиге чедир самолетка ушкан. Новосибирскиден Абаканче декабрь 31-де ужуп чанып ора, Чаа чылды дүнекиниң 12 шакта самолетка уткаан. Стюардесса пассажирлерге Чаа чыл-биле байыр чедиргенин, чамдык пассажирлер шампаннарны ажыдып, «чазылдырганын» сактып чугаалап орду. Абаканга январь 1-де самолеттан дүшкен. Оон Мөңгүн-Тайгадан Иргит Шолбан, Улуг-Хемден Байлакай Юрий олар-биле кады Тывазынче чанып келген.

Афганистанга аараан аарыын шериг соонда эмнедип турган. «Шекпээр» совхозка чолаачылап, Кызылдың 11 дугаар училищезинге токарь мергежилинге өөренип алган. Республиканың хереглекчилер нийтиелениң автобазазынга чолаачылаан, Кызылдың хлеб заводунга 1996 чылга чедир ажылдап чораан.

Амгы үеде афганчы Шекпээр суурда чурттап турар. Боду бөдүүн, чон аразындан өскелерге белең билдиртпес, оожум аажы-чаңныг кижилерниң бирээзи. 2014 чылдың май 9-та кожуундан аңаа чер бергенин, ынчалза-даа бо хүнге чедир холунга кандыг-даа документ тудуспаанын Борис Чурум-оолович чугаалады.

Сайлык МОНГУШ.

Шекпээр сумузу.

Спорт • спорт • спорт

ХОСТУГ ХҮРЕШ

Февраль 14-те «Сүбедей» спорт комплекзинге Улуг тиилелгениң 70 чылынга база Афганистандан совет шериглерни үндүргениниң 26 чыл оюнга тураскааткан 1995-1997 чылда төрүттүнген оолдар аразында Сибирь федералдыг округтуң хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Аңаа Красноярск крайдан — 41, Кемерово облазындан — 21, Забайкалье крайдан — 6, Иркутск хоорайдан — 10, Бурятиядан — 14, Новосибирск хоорайдан — 10, Хакасиядан — 12 база Тывадан — 58 дээш, Сибирьниң 8 аңгы регионнарындан 172 шилиндек мөгелер күжүн шенежилп хүрешкен.

Маргылдааның байырлыг чыскаалына ТР-ниң Баштыңының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак ырак-чооктан келген спортчуларга болгаш дайынның хоочуннарынга база зал долдур чыгып келген аарыкчыларга ТР-ниң Баштыңы Ш.Кара-оолдун болгаш бодунун өмүнээзинден байырны чедиргеш, маргылдааны ажиткан. Ооң соонда афганчыларның Тывада чевүлелиниң даргазы Леонид Кара-оол кады дайылдажып

оларның кижизидилгезинге улуг үлүг-хуузу кирип чорууру дээш хүндүлүг бирик-биле ССРЭ-ниң спорт мастери Мерген Ооржакты шаңнаан.

Байырлыг чыскаалды тыва национал фольклорлуг бөлүк «Чаңгы-Хая» ыры-шоору-биле каастап, аян тудуп, келген аалчыларны чылыг-чымчак уткуп, хөгжүмнүг байырны чедирген.

төрүттүнген Артыш-оол Арзыл, 60 кг деңзиге Тывадан Ай-Хаан Ондар, 66 кг Тывадан Начын Куулар, 74 кг Никита Сучков, 84 кг деңзилерден Красноярск крайдан келген Артур Хачартян, 96 кг деңзилер мөгелер аразындан Красноярск крайдан келген Юрий Власко, 120 кг деңзилерлер аразындан 1997 чылда төрүттүнген база-ла Красноярск крайдан келген Семен Коло-

Маргылдаа үезинде.

чораан эш-өөрүнүг болгаш Улуг тиилелгениң маадырларының мурнундан чыгып келген чонга болгаш маргылдааның киржикчилеринге байырын чедиргеш, аныяк-өскенни спортка өөредип,

Маргылдаага 50 кг деңзилег оолдар аразында Кемерово облазындан келген, 1997 чылда төрүттүнген Виктор Хан, 55 кг деңзиге Тывадан 1995 чылда

мийцев олар шылгарал, боттарының деңзилеринге тиилекчилер болган. **Айдын ОНДАР.** Альберт Хомушкунуң тырт-тырган чуруу.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

В соответствии с Земельным кодексом Российской Федерации от 25.10.2001 №136-ФЗ, Федеральным законом №137-ФЗ «О введении в действие Земельного кодекса РФ» и на основании заявления гражданина РФ **Канзан Аян Ховалыговича**, ПОСТАНОВЛЯЮ:

1.1. Отвести земельный участок из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, м. «Белдир-Одек», с ориентировочной площадью 10000 кв.м. (площадь земельного участка уточняется при межевании).

Разрешенное использование земельного участка — для ведения личного подсобного хозяйства.

2. Произвести межевание земельных участков для уточнения площади.

3. Контроль над исполнением данного постановления возложить на заместителя председателя администрации кожууна Э.Дырттык.

Председатель администрации Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва **С. САРБАКАЙ.**

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар **А.М. МОНГУШ.**

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Очулга килдизи — 2-03-87. Реклама, чарлал килдизи — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаан ама, Тираж 6036. Чагыр 17. Номерни парлаалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талдары биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдиг дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны дуннадылгалары дээш авторлар боттары харылаар.

Читкенин барымдаалааш...

Дзун-Хемчик кожуунун Шами ортумаа школазын 2014 9-ку классты дооскан **Ай-Херел Херелович ОНДАРНЫҢ** тывыскаан 01704000004495 аттестаттың читкенин барымдаалааш күш чок деп санаар.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района Сут-Хольский ко- ступило заявление от гражданина Российской Федерации **Тулу Александровича** №100 от 10.02.2015г. о предоставлении земельного участка с кадастровым номером 17:09:0401022:459, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Сут-Хольский с. Суг-Аксы, пер. Бурбу, д.5 с общей площадью 1452±13 кв.м. на 1 (один) год для индивидуального жилищного строительства на населенных пунктах.

В рамках действующего законодательства в течении 30 дня опубликования данной информации администрация муниципального района Сут-Хольский кожуун принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: 668150, Республика Тыва, Сут-Хольский с. Суг-Аксы, ул. Бурбу, д. 16, конт. телефон 893445211.

Главный специалист администрации Сут-Хольского кожууна по имущественным и земельным отношениям **Ч. МО**

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление **Бялан Натальи Юрьевны** о предоставлении на праве аренды земельного участка из земель населенного пункта с общей площадью 1 кв.м. (площадь ориентировочная, уточнить по материалам межевания расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Мерген, ул. Речная, дом №1 для индивидуального жилищного строительства.

В рамках действующего законодательства в течении 30 дней опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации района **Г.А. КУ**

Седип Баирович АРАКЧАА

Февраль 15-те үр эвес аараанының соонда бистин өг-бүлөвистиң эр ээзи, ынак ачазы, кырган-ачазы, акызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы **Седип Баирович АРАКЧАА** чырык өртемчейден чарлып чоруткан.

С.Б.Аракчаа 1936 чылда Тес-Хем кожуунун Шивээлиг-Хем деп черге төрүттүнген. Самагалдай школазынга өөренип эгелээш, 1955 чылда Кызылдың дугаары 2 ортумаа школазын дооскан.

Москваның М.В. Ломоносов аттыг күрүне университетинин 1960 чылда геология факультетин дооскан баштайгы тыва геологтарның бирээзи. Мергежили — геолог-геохимик. 1960 чылдан 1976 чылга чедир Тываның казымал-байлак шинчилээр геология экспедициязынга улуг геологтап ажилдаан. 1976 чылдан 1979 чылга чедир Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунун организастыг ажил чорудар килдизинин инструкторунга ажилдап чораан. 1979 чылдан 1985 чылдарда тус черниң үлетпүр болгаш коммунал ажил-агы ажилдакчыларының профэвилдеринин обком даргазы. 1985-1990 чылдарда Куш-ажыл талазы-биле күрүне комитетинин даргазы. 1991-2000 чылдарда ТР-ниң Куш-ажыл яамызының сайыды, тус яамыны эде тургускан соонда Куш-ажыл яамызының сайыдының бирги оралакчызынга ажилдап чораан. Ыраккы соңгу чүк районнарынга Тываны деңнеп кааны Седип Баировичинин кызымаккай, шудургу ажилының база бир бадыт-

калы. 2002-2004 чылда ТР Дээди Хуралының даргазы оралакчызының дузалакчызы болуп ажилдап чораан.

«В.И. Ленинниң төрүтүниңден бээр 100 чыл о тураскааткан шылгараңгай ажилы дээш» деп медаль, ниң «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» деп медаль-биле шаңкаан. Седип Баирович — Россия Куш-ажыл яамызының алдар ажилдакчызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, хүндүлүг аттарның эдилекчизи. Өг-бүлениң бүзүрелдиг чегини. Седип Баирович футбол ойнаарына ынак чораан, школа чылдарында Кызылдың дугаары школаның футбол командасын төп камгалакчызы, шыдыра Кызыл хоорайның чемпиону, бирги разрядчы чораан.

Сөөлгү оруунче февраль 18-те 12 шак 30-де Кочетов думчузу, 95 дугаарлыг бажы квартира 68-тен үдээр.

Төрелдеринин